

ТЕХНОЛОГІЯ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено теоретичні засади технології диференційованого навчання молодших школярів. Представлено способи застосування диференційованих завдань за ступенем складності та самостійності на різних етапах уроку та при виконанні домашніх завдань. Подано результати впровадження технології рівневої диференціації навчання у початковій школі.

Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") передбачає всебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів бажання і вміння вчитися, повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, умінь і навичок здорового способу життя.

Освіта має забезпечити кожному, хто навчається, широкі можливості й умови розвитку та підготовки до життя:

- знань про людину, природу і суспільство, що сприяють формуванню наукової картини світу як основи світогляду та орієнтації у виборі сфери майбутньої практичної діяльності;
- досвіду комунікативної, розумової, емоційної, фізичної, трудової діяльності, що сприяє формуванню основних інтелектуальних, трудових, організаційних і гігієнічних умінь та навичок необхідних у повсякденному житті, продовженні освіти та самоосвіти;
- досвіду трудової діяльності, що відкриває простір для розвитку індивідуальних здібностей особистості і забезпечує її підготовку до життя в умовах соціально-економічного та науково-технічного прогресу;
- досвіду суспільних і особистісних відносин, які готують молодь до активної участі в житті країни [1: 13, 14].

Але в сучасній освіті існує певна невідповідність між стратегічною метою освіти, визначеною в нормативних документах, – всебічний розвиток особистості дитини – і реальною діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів – надання учням певної суми знань, вироблення умінь, набуття навичок, контроль та оцінювання цих знань та умінь. Розв'язати цю невідповідність покликані сучасні педагогічні технології, виникнення й розвиток яких зумовлені ступенем розвитку суспільства й науки.

Педагогічна технологія – це конструювання та оцінювання освітніх процесів шляхом урахування людських, часових та інших ресурсів для досягнення ефективності освіти. Педагогічна технологія дає відповідь на запитання, як, яким чином (методами, прийомами, засобами) досягти поставленої педагогічної мети, установлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання. Таким чином, технологія – це комплекс, що складається з запланованих результатів; засобів оцінки для корекції та вибору оптимальних методів, прийомів навчання, оптимальних для даної конкретної ситуації; набору моделей навчання, розроблених учителем на цій основі [2: 22].

Однією з перспективних педагогічних технологій є технологія різнорівневого навчання (рівневої диференціації).

Рівнева диференціація полягає в навчанні кожного учня на рівні його можливостей і здібностей, створенні умов комфортності та успіху для залучення кожного школяра в діяльність з метою стимулювання пізнавальних інтересів і розвитку навчальних та комунікативних умінь та навичок [3: 281].

Засади диференційованого навчання розкрито в роботах Ж. Ж. Руссо, М. Монтессорі, Й. Зіккенгера, К. Д. Ушинського, В. О. Сухомлинського, Ю. З. Гільбуха, М. П. Гузика, С. П. Логачевської.

Технологія передбачає рівневу диференціацію за рахунок поділу дітей на змінні за складом групи, кожна з яких опановує програмний матеріал на базовому, визначеному державним стандартом, й варіативному рівнях.

Навчання на основі диференціації може відбуватися в трьох варіантах:

- коли учні розподіляються по різних класах, що навчаються за різними програмами;
- коли в межах одного класу на добровільних засадах утворюються групи з поглибленого вивчення окремих предметів;
- профільне навчання у старших класах [3: 282].

Проте аналіз науково-педагогічних досліджень і практики сучасної початкової освіти, а також власний досвід роботи, дають підстави зробити висновок, що на технологічному рівні питання диференційованого навчання розроблено недостатньо. **Метою нашої статті** є систематизація і узагальнення способів диференціації завдань для їх ефективного застосування на різних етапах уроку.

Кожного року до першого класу приходять нові учні. Вони мають різний рівень підготовки до школи та індивідуальне ставлення до навчання. До того ж кожна дитина має свої риси характеру, свій темперамент, рівень розвитку пізнавальних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, уваги, мислення. Відповідно діти по-різному сприймають і засвоюють навчальний матеріал. Сильніші учні швидко переходять до виконання наступних завдань, слабші учні повільніше виконують вправи, потребують додаткового пояснення, допомоги. Перед вчителем стоїть завдання навчити кожную дитину, без винятку, добре читати, писати, рахувати, розвивати бажання і вміння вчитися. Але вчити всіх дітей однаково не можна. Диференційована форма організації навчальної діяльності дозволяє таку організацію роботи на уроці, коли одному або групі учнів учитель пропонує в певній системі посилені завдання різної складності й цим самим створює сприятливі умови для розвитку навчання кожного. Учні класу умовно діляться на групи відповідно до рівня розвитку їх навчально-пізнавальної активності, рівня знань, сформованості операцій мислення. У завданнях для першої групи учнів вказується лише мета, а як її досягти, вони знаходять самі. Учнім другої групи дається підказка, на що потрібно звернути увагу під час виконання завдання. З учнями третьої групи детально розглядається послідовність кроків, необхідних для пошуку рішення. Ми вважаємо, що така організація навчальної діяльності школярів належить до інтерактивного навчання. Під час застосування диференційованих завдань відбувається колективне, групове, індивідуальне навчання, навчання у співпраці, коли вчитель і учні є рівноправними суб'єктами навчання.

Диференційовані завдання спрямовані на поєднання загального руху вперед учнів всього класу по шляху опанування знаннями з підтягуванням слабших та систематичний розвиток сильних учнів.

Для здійснення диференційованого навчання вчитель повинен:

- вивчити загальну готовність дітей до навчальної діяльності;
- передбачити труднощі, які можуть виникнути в дітей під час засвоєння нового матеріалу;
- застосовувати в системі уроків диференційовані індивідуальні та групові завдання;
- здійснювати перспективний аналіз: з якою метою плануються завдання, чому їх треба використовувати саме на цьому етапі уроку, як продовжувати роботу на наступних уроках.

Власний досвід роботи дозволяє зробити висновок, що епізодичне використання диференційованих завдань не дає істотних змін у знаннях і розвитку дітей. Диференційовані завдання мають бути постійною формою навчання. Враховуючи те, що рівень готовності учнів до навчальної діяльності різний, конструюються диференційовані завдання для школярів з різними навчальними можливостями. Тому необхідно використовувати такі завдання, що поєднують навчальний процес усього класу з допомогою тим учням, які повільніше сприймають матеріал, і постійним удосконаленням умінь та навичок сильніших учнів. Отже, основне призначення диференційованих завдань у тому, щоб, знаючи і враховуючи індивідуальні відмінності в навчальних можливостях школярів, забезпечити для кожного з них оптимальний характер пізнавальної діяльності у процесі навчальної роботи. Диференційована форма навчання застосовується для роботи з усіма учнями, але особлива увага приділяється тим дітям, які мають низький рівень навчальних досягнень. Для них потрібно добирати завдання, які спрямовані на активізацію процесу сприймання та осмислення нового матеріалу, вчасно надавати допомогу в ході його початкового закріплення, вчити найпростіших способів раціонального мислення. Використовуючи досвід С. П. Логачевської, види диференційованих завдань можна звести до таких видів: диференціація за ступенем складності завдань та диференціація за ступенем самостійності учня [4: 60].

Застосовуючи диференціацію за ступенем складності, добираються різноманітні завдання, які можна класифікувати таким чином:

- завдання, що потребують різної глибини узагальнення й висновків;
- завдання, розраховані на різний рівень теоретичного обґрунтування роботи, що виконується;
- завдання творчого характеру.

Разом з цим диференціація за ступенем складності використовується також для формування позитивного ставлення учнів до навчання, бо розв'язання посильної задачі стимулює їх до подальшої праці і підвищує самооцінку своїх можливостей. Для цього добираються завдання з нарощуванням ступеня складності. Поступове ускладнення завдань відкриває учням можливість перейти на більш високий рівень пізнавальної діяльності.

При диференціації за ступенем самостійності завдання добираються однакової складності, але при цьому диференціюється міра допомоги різним групам школярів, зокрема, кількість інформації про хід рішення дозується від найбільш повної до найменш повної. Інформація також варіюється за характером конкретизації завдань; розв'язання допоміжних завдань, що приводять до вирішення основного завдання; вказівок на прийом розв'язання; навідних питань; наочного підкріплення.

С. П. Логачевська визначила 10 способів використання диференційованих завдань у навчально-виховному процесі для учнів різних груп. Способи класифіковано за етапами уроку в залежності від дидактичної мети уроку, від змісту, об'єму, запасу і якості знань учнів [5: 6].

На етапі актуалізації опорних знань використовується підготовка до вивчення нового матеріалу і робота дворівневих груп, що дозволяє систематично повторити вивчений матеріал, готує учнів до усвідомлення нового матеріалу.

На етапі вивчення нового матеріалу використовуються способи:

- багаторазове пояснення, яке допомагає кожній дитині включитись у навчальний процес, ефективно засвоювати новий матеріал;
- поєднання фронтальної, парної та індивідуальної роботи, що дозволяє застосувати в процесі вивчення нового матеріалу колективну роботу, роботу в парах та індивідуальну роботу;
- вироблення правильного свідомого виразного читання, що дає змогу значно вдосконалити навички читання школярів.

На етапі закріплення вивченого матеріалу застосовуються такі способи:

- зменшення міри допомоги слабшим і ускладнення завдань сильнішим учням, що сприяє переходу сильних учнів до творчих завдань, а слабшим учням – навчитися працювати самостійно;
- варіативна робота над задачами, яка дає змогу навчити кожен дитину самостійно розв'язувати задачі;
- додаткові завдання до основного, які допомагають кожній дитині відшукати самостійний шлях вирішення проблеми на різних етапах розвитку;
- вільний вибір варіантів, який дає можливість кожній дитині самостійно вибрати завдання різної складності;
- складання учнями плану, який допомагає виділити головну думку, переказати прочитане за планом.

У своїй роботі ми практикуємо диференційовані домашні завдання. Вони теж диференціюються за рівнем складності і самостійності. Обсяг диференційованих домашніх завдань такий, що їх перевірка вчителем займає не більше 5 хвилин. Якщо учням пропонуються спільні домашні завдання, то при цьому диференціюється міра допомоги різним групам школярів. Так учні першої групи, які засвоїли матеріал уроку на високому рівні, самостійно виконують домашнє завдання. Учні другої групи виконують домашнє завдання з різною мірою допомоги (алгоритми, пам'ятки, опорні таблиці тощо). Учні третьої групи, які мають низький рівень навчальних досягнень, виконують завдання за зразком.

Поряд з домашніми завданнями, спільними для всіх учнів, готуються також індивідуальні завдання, які дають можливість дітям працювати не тільки відповідно до рівня своєї підготовки, а й відповідно до розвитку своїх індивідуальних здібностей. Для сильних учнів це завдання творчого характеру. Також індивідуальні домашні завдання добираються для того, щоб ліквідувати прогалини, які виникли в знаннях окремих дітей. Для них завдання готуються на спеціальних картках.

Найбільш активним учням, які на уроці добре засвоюють навчальний матеріал, пропонується виконати завдання, необхідні для наступного уроку, наприклад, підібрати прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, цікаві повідомлення до теми уроку. Деяким учням, як заохочення, надається право самим визначити домашнє завдання. Завдання на вибір стимулюють роботу кожного учня. Таким чином, під час виконання диференційованих домашніх робіт від нижчого рівня до вищого розширюються і поглиблюються знання учнів, формуються загальнонавчальні уміння і навички, зокрема, вміння працювати самостійно з посібниками. Водночас створюються умови для розвитку творчих здібностей сильніших школярів, а найслабші учні ефективніше засвоюють програмовий матеріал.

Результати наших досліджень свідчать про різний рівень можливостей дітей, які приходять у перший клас, як за характером, так і рівнем готовності до навчання. Частині дітей виповнюється 6 років, частині – 7. Деякі діти не відвідували дитячі дошкільні заклади, тому важко адаптуються в колективі. Уміють читати біля 60% учнів класу, не читають біля 40% учнів.

У процесі роботи з першокласниками виникають такі труднощі: одні діти на уроках активні, швидко засвоюють програмовий матеріал, виконують всі завдання. Інші на уроках пасивні, швидко втомлюються, працюють у дуже повільному темпі. Частина дітей мають стійку увагу, розвинену пам'ять, уміють порівнювати й виділяти істотні ознаки явища, знаходять причини явища, роблять висновки. Інші діти мають нестійку увагу, недостатньо розвинену пам'ять, низький рівень логічного мислення. Незначна кількість учнів уміють зв'язно розповідати, переказувати прочитане. Інші володіють малим запасом слів, не могли переказати прочитаний твір. Але навчити потрібно кожен дитину. Такий стан передбачає впровадження технології диференційованого навчання.

Застосування нами технології рівневої диференціації вже на кінець 1-го класу дало перші результати: 30 слів і більше за одну хвилину читали 65% учнів, 20-25 слів – 25% учнів, менше 20 слів

– 10% учнів. Значно підвищився рівень зв'язного мовлення школярів, збагатився їх словниковий запас. На початок 1-го року навчання третина дітей класу рахувала і порівнювала числа в межах п'яти, інші не володіли обчислювальними навичками. На кінець 1-го року навчання більшість дітей оперувала числами в межах 20-ти, розв'язувала прості задачі.

Наприкінці 2-го класу отримали такі результати навчальної діяльності учнів з математики: високий рівень – 18% дітей, достатній рівень – 40% дітей, середній рівень – 35% дітей, початковий рівень – 7% дітей. У 3-му класі рівень знань учнів з математики значно підвищився. Діагностичний зріз показав такі результати навчальної діяльності: високий рівень – 22% учнів, достатній рівень – 50% учнів, середній рівень – 25% учнів, початковий рівень – 3% школярів.

За результатами прогностичних контрольних робіт з математики в 4-му класі 32% учнів показали високий рівень навчальних досягнень, 57% учнів – достатній рівень, 11% учнів – середній рівень.

Результати навчальних досягнень школярів підтверджують, що такі значні зрушення в навчанні учнів відбулися завдяки застосуванню способів диференційованого навчання. Диференційовані завдання створюють такі умови навчання, при яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним процес навчання.

Головне те, що застосування диференційованих способів навчання сприяє формуванню однієї з найголовніших компетентностей: уміння вчитися.

Однією з ознак педагогічної технології є можливість її постійного вдосконалення. У процесі нашої роботи виник ряд питань, вирішення яких потребує подальшого теоретичного обґрунтування й методичної розробки. Зокрема, щоб забезпечити успішне застосування технології диференційованого навчання молодших школярів, необхідно розробити систему диференційованого моніторингу навчання досягнень учнів; розробити системи вправ до кожного етапу уроку, які забезпечують виробленню необхідних індивідуальних навчальних умінь та навичок і дозволяють створити резерв робочого часу.

Ці завдання визначають перспективи наших подальших наукових досліджень і практичних розробок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібн. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.
3. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упорядники: Андрєєва В. М., Григора В. В. – Харків: Вид. група "Основа": "Тріада +", 2007. – 352 с.
4. Логачевська С. П. Диференціація в звичайному класі. – К.: 1998. – 288 с.
5. Логачевська С. П. Методика диференційованого навчання. 150 фрагментів уроків мови і математики в 1-4-х класах з елементами диференціації. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2005. – 240 с.

Матеріал надійшов до редакції 17.12. 2008 р.

Косьякевич О. В. Технология дифференцированного обучения младших школьников.

В статье изложены теоретические основы технологии дифференцированного обучения младших школьников. Представлены способы применения дифференцированных заданий по степени сложности и самостоятельности на разных этапах урока и при выполнении домашних заданий. Представлены результаты внедрения технологии уровневой дифференциации обучения в начальной школе.

Kosyakevych O. V. The Techniques of the Differentiation Teaching of Pupils.

The paper highlights the general principles of the techniques of differentiation teaching of junior pupils. It presents the method of applying differentiation-oriented tasks in accordance with the degree of complexity and independence at various stages of the lesson, as well as when doing home assignment. The paper also presents the results of introducing the technology of the level-oriented differentiation of teaching in the elementary school.